

Tavani i la funció de la història de la llengua

No vaig conèixer personalment Giuseppe Tavani; potser el vaig veure, amb prou feines, un parell de cops. El seu nom, però, sempre l'he associat al llibret sobre la història de la llengua catalana que va publicar a Edicions 62 l'any 1994, i que de llavors ençà he recomanat sempre als meus estudiants.

Com és sabut, aquest llibret, que Tavani va titular modestament *Breu història de la llengua catalana*, era una versió revisada i una mica augmentada de la ponència que van encarregar-li els organitzadors del II Congrés Internacional de la Llengua Catalana, l'any 1986, i que va ser publicada encapçalant l'anomenat *Llibre blanc sobre la unitat de la llengua catalana*, el 1989 —un dels fruits bibliogràfics més rellevants d'aquell esdeveniment.

La preservació de la unitat de la llengua era una de les principals preocupacions del catalanisme en un moment en què s'iniciava, amb eines polítiques noves, el procés de normalització del català, i en què la part sud del domini acusava de ple les conseqüències d'allò que se n'havia dit la batalla de València. La unitat de la llengua requeria la neutralitat d'un discurs acadèmic objectiu i, sobretot, la perspectiva de la història; per això aquell *Llibre blanc* és integrat, tot ell, per aportacions d'estudiosos no catalans, i té un evident biaix històric.

Tavani no era pròpiament un historiador de la llengua, encara que havia publicat algun treball de lingüística diacrònica —*Preistoria e protostoria delle lingue ispaniche* (1968)— i publicarà encara un volum de regust historiogràfic: *Per una història de la cultura catalana medieval* (1996). La seva formació de filòleg romanista li havia obert portes cap a interessos molt més amplis, i eminentment de caràcter literari. Però potser la seva doble condició de filòleg i d'italià el feia, també, coneixedor de la importantíssima funció que correspon a la història lingüística en

la configuració dels consensos socials necessaris per al floriment d'una cultura. No debades havia advertit Bruno Migliorini, ja en un brillant article dels anys trenta, que «l'Italia, che di sé ha primamente acquistato coscienza attraverso la lingua, conoscendo più a fondo la storia della sua lingua conoscerà meglio se stessa» (Migliorini, 1948, p. 26).

En el VI Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes que es va celebrar a Roma l'any 1982 sota la seva responsabilitat, la història de la llengua catalana va tenir-hi ja un espai i una projecció molt notables, amb aportacions de referència de Miquel Batllori, Modest Prats, Josep Maria Nadal, Manel Jorba o Francisco Rico. I la «Història de la llengua catalana» que proposarà Giuseppe Tavani en aquell *Llibre blanc* d'uns anys més tard denota una inequívoca sensibilitat per la força narrativa de la història —que són fets, però que també és discurs— i una consciència viva de la necessitat d'establir un relat ordenat i articulat a propòsit de la llengua dels catalans, un objecte tan complex com fràgil, tan desatès com acreditable, tan íntim com compartit.

La *Breu història de la llengua catalana*, versió final d'aquell text, resulta un llibre eficaç per mostrar, d'una forma sintètica i ben mesurada, la peripècia històrica del català. Naturalment, hi té molt pes, per la formació de l'autor, però també per la seva posició central en el relat històric, el tractament de l'època medieval, que ateny força més de la meitat del llibre. La relació arriba, però, fins a la referència de la contemporaneïtat més estricta, amb una barreja de denúncia i d'optimisme per les expectatives que s'obrien en aquell moment. L'esquema discursiu clàssic en tres fases històriques: edat d'or, decadència i renaixença —Tavani en diu «expansió i afaiçonament», «període de latència» i «recuperació»—, que avui segurament sotmetriem a molts matisos, és consubstancial al fet de considerar com a objecte d'estudi, estrictament, la llengua escrita culta. Però aquesta opció, precisament, que cal lligar amb la fonda tradició *filològica* de la romanística italiana, és conscient i justificada en el capítol introductori, amb un punt molt interessant de qüestionament d'algunes «certeses» de la lingüística convencional:

[...] es pot fer història només de la llengua escrita, és a dir de les modalitats literàries i paraliteràries (cultes) d'un idioma, les úniques per a les quals disposem de testimoniatges abundosos i fidedignes, distribuïts en general d'una manera prou uniforme al llarg dels segles. (Tavani, 1994, p. 14)

Encara que el llibre inclou alguns apartats de caracterització gramatical de la llengua medieval, l'autor hi planteja d'entrada objeccions serioses a qualsevol metodologia lingüística que pretengui abastar, a partir de la inferència i la reconstrucció, la totalitat del fet lingüístic:

Les manifestacions espontànies —parlades— de l'activitat lingüística no admeten —llevat de casos excepcionals— sinó una descripció sincrònica [...] la perspectiva diacrònica pateix greus limitacions a causa de l'exigüitat i la mitjana credibilitat de la documentació. (Tavani, 1994, p. 14)

Esmentats com de passada, podem reconèixer en el text del capítol introductori alguns dels debats més importants que s'han mantingut contemporàniament en l'àmbit de la història de la llengua, i hi trobem algunes reflexions o intuïcions molt interessants, autènticament precursors de treballs que anys més tard s'han dut a terme. Per exemple, en relació amb la idea mateixa del que són les llengües, diu Tavani:

La llengua no és un objecte concret, sinó —més aviat— el resultat d'una sèrie de processos successius de metaforització i d'abstracció, i una mena de dipòsit de normes, de paradigmes, de convencions sintagmàtiques, de potencialitats lèxiques i expressives existent en la memòria col·lectiva (o competència lingüística) dels parlants, i que la mateixa comunitat ha anat acumulant en el curs de la seva història, i continua elaborant per assegurar-ne sense interrupció la funcionalitat i la vitalitat.

Aquests processos de metaforització i d'abstracció es fan a partir d'algunes dades concretes, que són els idiolectes (manifestacions expressives individuals o familiars) i els dialectes (sistemes de comunicació geo- i sociolingüísticament limitats, d'àmbit local o comarcal, i bastant homogenis), les relacions entre els quals produeixen parlars d'abast sempre més ample —regional, interregional, nacional— que, cada vegada menys lligats als particularismes, proveeixen a les exigències complexes d'una vida comunitària cada vegada més extensa i rica des del punt de vista sòcio-econòmic, cultural i tecnològic. (Tavani, 1994, p. 11-12)

Es tracta d'un plantejament constructivista de la història de la llengua, oposat a la dinàmica històrica de fragmentació lingüística que ens havia inculcat la romànica tradicional, i que situa la llengua en el terreny de l'abstracció i de la percepció, un àmbit en què els filòlegs i els lingüistes tenen la possibilitat, i l'obligació, d'incidir amb la seva tasca.

Perquè el «producte final d'aquest procés d'expansió i d'abstracció» és «la llengua comuna a tota la collectivitat nacional», que Tavani defineix com «el lligam indispensable, el ciment que transforma una agregació d'individus i de nuclis familiars en una societat civil» (Tavani, 1994, p. 11). La història de la llengua, en efecte, pren sentit en la mesura que el filòleg es compromet amb una realitat cultural consistent i actual, perquè, com ja havia observat Alberto Varvaro:

[...] l'evoluzione linguistica acquista un senso solo quando siamo in grado di coglierne l'orientamento (e quindi di conoscerne il fine, sia pure —ovviamente— provvisorio). (Varvaro, 1972-1973, p. 48-49)

La teleologia és inherent a la disciplina, que justament per això té, sobretot, una funció cohesionadora de les comunitats culturals amb voluntat de ser. I és que, com també adverteix Varvaro:

Questo particolare finalismo della storia della lingua è evidentemente tuttora legato in modo stretto [...] al concetto di comunità nazionale, attraverso quello di lingua comune. In astratto noi potremmo supporre che si scrivano storie di qualsiasi lingua, ma in realtà esse sono state tentate solo per le lingue di cultura. (Varvaro, 1972-1973, p. 49)

La llengua, en la mesura que —diu Tavani— «permet d'instaurar, entre els membres d'una comunitat, un sistema ben articulat de relacions que afavoreix el desenvolupament material i cultural del grup» (Tavani, 1994, p. 11), és el nervi veritable de qualsevol cultura nacional. I als filòlegs, com a experts en la matèria, ens correspon de fer possible el desenvolupament d'una cultura d'aquesta mena, en part a través de la consolidació d'un relat històric que la legitimi, la consolidi i la impulsi endavant, de vegades en contextos declaradament adversos, o encobertament neutralitzadors. Com va deixar dit el meu estimat mestre Modest Prats, «res no és innocent en el món de les llengües. I, per tant, nosaltres no podem ser in-genus» (Prats, 2009, p. 678).

L'afirmació de la llengua catalana necessitava, fa trenta anys, una història de la llengua feta «des de fora», ni que fos esquemàtica i breu, i Giuseppe Tavani ho va entendre bé. La llengua, però, també necessita que «des de dins» es reflexioni constantment sobre la naturalesa i les circumstàncies que l'han feta com és; la llengua és dinàmica i la seva anàlisi històrica, per poder seguir fent la funció que té encomanada, exigeix la visita i la reformulació constants. Per dir-ho amb unes paraules ben gràfiques de Claudio Marazzini, «la storia si coagula nel presente» (Marazzini, 1994, p. 10). Ens cal, doncs, persistir en aquesta tasca que va emprendre el professor Tavani. Abans i després d'ell, d'altres hem fet història de la llengua catalana, aprofundint en la complexitat del fet lingüístic que ens burxa, però cal, sobretot, que no deixem de practicar-la; és segur que Tavani ens animaria a treballar-hi, com ho feia Migliorini amb els italians, «con larghezza di erudizione, con vigoria di sintesi, e soprattutto con amore» (Migliorini, 1988, p. 6).

FRANCESC FELIU
Institut de Llengua i Cultura Catalanes
Universitat de Girona

REFERÈNCIES

- MARAZZINI, Claudio (1994). *La lingua italiana: profilo storico*. Bolonya: Il Mulino.
- MIGLIORINI, Bruno (1948). «Storia della lingua e storia della cultura». A: MIGLIORINI, Bruno. *Lingua e cultura*. Roma: Tumminelli, p. 9-26.
- (1988 [1960]). *Storia della lingua italiana*. Florència: Sansoni.
- PRATS, Modest (2009). *Engrunes i retalls: Escrits de llengua i de cultura catalanes*. Girona: CCG Edicions.
- TAVANI, Giuseppe (1994). *Breu història de la llengua catalana*. Barcelona: Edicions 62.
- VARVARO, Alberto (1972-1973). «Storia della lingua: passato e prospettive di una categoria controversa». *Romance Philology*, núm. 26, p. 16-51 i 509-531.